

POSTMODERNİZM'E KISA BİR BAKIŞ
ve
NİSYAN'IN POSTMODERNİZM ODAĞINDA İNCELENMESİ *

İlker Aslan

Giriş

Postmodernizm, 20.yy başlarından itibaren kullanılmaya başlanan bir kavram olmakla beraber, yaygın anlamıyla 1960'larda, ilk kez sanat tartışmalarında ortaya çıkar. "Edebiyat, şiir, resim ve mimaride postmodern biçimler 1970'li ve 1980'li yıllarda gelişmeyi sürdür[ür] ve sanat alanındaki postmodern söylemlerin dallanıp budaklanmaları bu gelişime eşlik e[der]" (Best ve Kellner, 2011: 26). Postmodernizm, esas olarak modernizmin aşılması arayışı ve onun yeniden sorgulanması üzerine oluşur. Kavram, öncelikle ve yaygın olarak mimari alanında kullanılır ve ilerleyen süreçte edebiyat da dâhil olmak üzere sanatın pek çok alanına sıçrar. "Postmodernizm" kavramındaki "post" ifadesi her ne kadar modernizmden kopuşu temsil etmek amacıyla kullanılmış olsa da postmodernizmin, modernizmden tam olarak bir kopukluk içerisinde olduğunu söylenemez. Öyle ki postmodernizm, modernist öğelerden de geleneksel öğelerden de beslenir. Tarihsel olarak bakıldığında postmodernizmin edebiyatı içine alması uzun sürmez. Şiir ve öykü gibi türlerde de postmodern eserler verilmesine rağmen, bu kavramın esas vücut bulduğu alan roman olur. Postmodern romanın dünyadaki önemli temsilcilerinden bazıları Italo Calvino, Umberto Eco, Paul Auster, Samuel Beckett olarak gösterilebilir. Türk edebiyatında da postmodern romancılara pek çok örnek vardır. Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Latife Tekin, Hasan Ali Toptaş, İhsan Oktay Anar ve Elif Şafak bu türün ülkemizdeki önemli temsilcilerindendir. Türk edebiyatının günümüzdeki en önemli postmodern romancılarından birisi de Murat Gülsoy'dur. Gülsoy, Nisyan adlı romanında kendi postmodernist geleneğini devam ettirir ve romanını postmodern biçim ve üslup üzerine kurar.

Postmodernizmin bir kuram olarak doğuşu ve sınırları

Postmodernizm kavramının sanat tartışmalarına konu olması 1960'lı yıllara denk gelse de kuramın tam anlamıyla doğuşu, yukarıda da belirtildiği üzere İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olur. Savaşın getirdiği karanlık atmosfer, insanların bilime güveninin sarsılması, başta Avrupa olmak üzere bütün dünyada yaşanan depresyon ve bunalım süreci, insanları yeni arayışlara iter. Bu durum da postmodernizm olarak tanımlanır. "Postmodern teriminin kullanımı, her zaman koşullardan kaynaklanan bir nitelik taşımıştır. Ancak, kuramsal gelişim ayrı bir meseledir. Postmodern kavramı, 1970'lere gelene kadar daha büyük bir yaygınlık kazanmamıştır" (Anderson, 2011: 25). Postmodernizm, sadece bu çalışmanın konusu olan sanat ve edebiyat alanında değil; sosyal, ekonomik, dini ve siyasi hayatta da kendisini göstermiştir. Yine de "terimin anlamı konusunda kimse bütünüyle anlaşılam[az]. Belki bir istisna: "postmodernizm", "modernizm"e karşı bir tepki, ondan bir kopuş olarak kavranı[r]. Modernizmin anlamı da çok karışık olduğundan, "postmodernizm" olarak bilinen tepki ya da kopuşu kavramak iki kez daha zor[dur]" (Harvey, 2012: 21).

Postmodernizmin başlangıç noktasının ve sürekliliğinin sınırlarının belirlenemiyor olması modernizmle olan yakın ilişkisi ile ilgilidir. Postmodernizm, pek çok noktada modernizmden farklı bir resim çizse de bu iki kavram net olarak birbirinden ayrı değildir. Aslında postmodernizmin, yeni bir kavram olarak ortaya çıkması da modernizm ile mümkün olur. Modernizmin doğrularını sınırlandıran, onlara başkaldıran ve şeyler üzerinde yeni yorumlamalarda bulunan postmodernizmin, kendinden önceki ile arasında kurduğu köprü net

olarak görülür. Bununla birlikte postmodernizmi yeni bir dönem olarak görmeyip, onun modernizmin içindeki bir kısım olduğunu düşünenler de vardır. Bütün bu bilgiler ışığında, postmodernizmin muğlak bir zeminde oturduğu söylenebilir.

“Modernizm büyük ölçüde daha iyi gelecekler peşinde koşmaya ilişkindir; her ne kadar bu amacın sürekli başarısızlığa uğraması paranoyaya uygun bir ruh durumu yaratıyorsa da. Ama postmodernizm, parçalanmanın ve köklü olarak farklı bir geleceği kurmak için stratejiler hazırlamak bir yana, bizi böyle bir geleceği kafamızda canlandırmaktan bile alıkoyan bütün o istikrarsızlıkların (buna dilin istikrarsızlıkları da dâhildir) teşvik ettiği şizofrenik koşullar üzerinde yoğunlaşmakla, bu olasılığı tipik biçimde elimizden alır.” (Harvey, 2012: 70)

Postmodernizm, modernizmin doğruları yerine kendi doğrularını yerleştirir ve bu yönüyle de modernizmin içinde yer alan bir kavramdır. Modernizmden etkilenmiştir ama ondan farklı bir yolda ilerler. Bu yeni tarihsel sürecin ismi “neo-modernizm” olsaydı, modernizm ile arasında hem bir etkileşim hem de bir devam olduğu düşünülebilirdi ancak postmodernizm, bir devam değildir. Kavramları çıkarır ve yeniden anlamlandırarak yerine yerleştirir. Bu dönemle birlikte gerçek algısı ve tanımını da değişir. Postmodernizmin en önemli hareket noktası sosyalizmin iflas etmesidir. Bu aşamada toplumsal olandan bireysel olana bir geçiş gerçekleştiği görülür. İnsanın özgürleşmesi, her şeyin önündedir. Postmodernizm bir çeşit kendisi olma akımıdır. İnsan, modernizmdeki gerçeklik anlayışından kopar. Modernizm, gerçeği olduğu gibi yansıtmaya çabalarken, postmodernizmde kurmaca dünya ve hayal ön plana çıkar; kurmaca ve gerçeklik iç içedir. Hatta kurmaca olan yer yer gerçeğin önüne geçer. Postmodernistler, dili de bu bağlamda açıklarlar. Modernizmde dil ile bilgi arasında bir köprü vardır. Postmodernizmde ise dil, kurmaca dünyanın bir parçasıdır. Dilin anlatmadıkları da anlattıkları kadar önemlidir. Modernizm, inandığı gerçekleri sunarken; postmodernizm, sunulması gereken bir gerçek olmadığını düşünür. Postmodernizmde anlatılan şey sunulurken pastiş, kolaj, montaj, parodi, ironi, oyun gibi yöntemlerden yararlanır.

Edebiyat, yaşanan dünyadan; sosyal, siyasal ve ekonomik koşullardan bağımsız değildir. Edebi metinler, bir yönüyle döneminin koşullarını gösteren belgelerdir. Dönemin şartları biçimsel olarak da edebi metinleri etkiler ve her dönem, yeni teknik ve konuları beraberinde getirir. Postmodern edebiyat, modern edebiyat anlayışını büyük ölçüde yıkar. Modern edebiyatta yaygın olarak kullanılan pek çok yöntem, postmodern edebiyatta yoktur. Postmodernizm, edebiyata çok sesliliği getirir. Her şey, edebiyatın konusu olur. Yöntem olarak da yukarıda söylendiği gibi oyun, kolaj, pastiş, ironi gibi yöntemlere sık sık başvurulur. Postmodernizmde modern edebiyat anlayışının sınırları aşılır. Modern edebiyat yorumlama ve okumayı esas alırken, postmodern edebiyat yoruma karşıdır; metinlere farklı okumalar ve yöntemleri dâhil eder. Mevcut, statik, herkesin beklediği yorumu reddeder ve yeni bir yoruma ulaşmayı amaçlar. Modernizmde tamamlanmış yapıtlar önemlidir ancak postmodernizmde önemli olan eser değil, süreçtir. Doğaçlama, sık sık potmodern eserlere dâhil olur. Yazarla okurlar diyalog halindedir. Yazar, okuru metnin içine dâhil etmekten kaçınmaz.

Metinlerarasılık, postmodern edebiyatın ana dinamiklerinden biridir. Özgünlüğü reddeden postmodern edebiyat, başka metinlerle temas hâlinde olma temeline dayanır. Her eser, bir başka eserin içine dâhil olabilir. Metinler gibi türler de iç içe geçmiştir. Aynı metin içerisinde şiir ve düzyazı bir arada bulunur. Modern edebiyatın türleri sınırlandıran anlayışına karşı postmodern edebiyatta sınırlar ortadan kalkar. Postmodern edebiyatta, üstkurmaca da bir başka önemli yapıdır; roman içinde roman, hikâye içinde hikâye yazılır. Metnin, kurmaca bir metin olduğu sık sık okura hatırlatılır. Gerçeklik algısı, bu yönüyle sekteye uğratılır.

Postmodernizmin nerede başladığının net olmaması gibi bu edebiyatın da başlangıç noktasını belirlemek zordur. Modernizmin öncülerinden olarak gösterilen *Miguel de*

Cervantes'in *Don Kişot* adlı romanı, içerisinde pek çok postmodern öğeyi barındırır. Don Kişot, şövalye kitaplarını fazla okuduğu için kafası karışmış bir ihtiyardır. O, bir kahraman değil, karşı kahramandır. İçindeki iyilik, onun kaybetmesine sebep olur. Savaştığı şey bir ordu ya da düşman değil, yel değirmenleridir. “[...] postmodernist roman kahramanları çoğu zaman hangi dünyada bulduklarını karıştırmış gibidirler ve bu dünyayla nasıl bir ilişki içine girmeleri gerektiğini çıkaramazlar” (Harvey, 2012: 56). Cervantes'in kullandığı pek çok kavram, modern edebiyatın zirvesi olarak gösterilen Don Kişot'un, aynı zamanda postmodern edebiyatın da ilk örneği olduğu savını destekler. Bu örnekte de görebileceğimiz üzere, tarihin farklı dönemlerinde yazılmış olan eserler, çeşitli özellikleri bakımından, postmodern edebiyat örneği olarak nitelendirilir.

Postmodern kuram ile *Nisyan*'a bakmak

Nisyan, Murat Gülsoy'un kişisel blog sayfasında¹ oluşturduğu ve daha sonra kitaplaştırdığı romanıdır. Roman, ortalama yarım sayfalık kısa paragrafların, kendi başlıkları altında sunulmasıyla oluşur. Gülsoy, yüz gün boyunca aralıksız olarak bir günlük gibi yazıp Nisyan'ın parçalarını tamamlayarak onu roman haline getirir.

Romandaki postmodern öğeler kitabın kapak resmi ile başlar. Kapakta karanlık ve geniş bir alanda, resmin tamamına oranla küçük bir noktada bir adam görülür. Adamın önünde ise bir labirent vardır. Labirentin bazı noktaları karanlık bazı noktaları ise aydınlıktır. Resimdeki adam, labirente doğru hamle yapmaktadır ancak henüz içeriye girmiş değildir. Labirentin dışının da karanlık olması, resmin bütünselliği açısından önemlidir. Resimdeki adam belki de labirente girecektir ancak labirentin içinde ne olduğu, nereye çıktığı, orada nelerle karşılaşabileceği belirgin değildir. Bu resim, adeta romanın görsel bir özeti niteliğindedir. Resimdeki labirent, belleği sembolize eder. Tıpkı resimdeki gibi, belleğimizde de karanlık, ışıklı, karışık ya da net hatıralar vardır. Romanda da Gülsoy'un çizdiği karakter, bir çeşit bellek yolculuğundadır ancak onun tıpkı resimdeki adam gibi yolculuğun neresinde olduğu ve neler yaşayacağı net değildir. Muğlaklık, postmodern romanlarda sık sık kullanılan bir yöntemdir. Bununla, okurun roman üzerinde daha derin düşünmesi ve böylece romanın farklı yorumlamalara açık olması amaçlanır. Nisyan'da bu özelliğiyle kapağından itibaren son sayfasına kadar muğlaklık kaybolmaz.

Roman, Gülsoy'un kendi postmodernist geleneğini sürdürdüğü bir romandır. Nisyan aynı zamanda deneysel bir çalışmadır ve postmodern bir yapılanma süreciyle var olur. Romanını internet üzerinden yazan ve roman parçalarını daha sonra kitaplaştıran Gülsoy, böylelikle romanın oluşum sürecinde de modern roman geleneğinin sınırlarını yıkar. İnternet ile matbuatı birleştirerek, romanın yaratımına postmodern bir boyut kazandırır. Yazdıklarını kişisel blog sayfasına taşıyan Gülsoy, zaman zaman okurları da o paragrafların arasına dâhil eder. Okurlar, Nisyan'ın parçalarına yorumlar yazarak farkında olmadan romanın kurgusuna karışır ve ona müdahale ederler:

“İlginç olan roman şekillenirken okurlarının da beraber o yolculuğa ortak olması. Hatta yazılan yorumlar oldu. Tüm bunlarla sessiz sedasız bir edebiyat deneyi gerçekleşti. Dolayısıyla yapıya önceden karar vermiştim. Ama içerdiği imgeler, hissedilenler gün be gün ortaya çıktı. Hem yapısı çok önceden sıkı sıkıya kararlaştırılmış hem de her şeyiyle kendi kendine büyüüp serpilen bir metin” (Gülsoy ve Kesmez, 2013).

Gülsoy'un çalışmasını deneysel bir zemine taşıyan en önemli özelliklerden birisi de budur. Postmodern edebiyat, okurun romana dâhil olmasına izin verir zaten ve roman ile okur arasında keskin çizgiyi olabildiğince silikleştirir. Ancak Gülsoy, bunu henüz romanın yazılma

¹ <http://muratgulsoy.wordpress.com>

aşamasında gerçekleştirerek kendisi için olduğu kadar roman ve okurlar için de başka bir deneyim sunar. Nisyan, bu anlamda bakıldığında postmodern edebiyat geleneğinin sınırlarını zorlayan bir eserdir.

Nisyan'ı oluşturan her bir paragrafın farklı bir başlığı vardır ve bu başlıklar, aynı zamanda o paragrafın son cümlesidir:

“Bir ağaç arzusuyum.

Yaşadıkça uzaklaşıyorum kendimden. Bildiğim o kimseden. Limandan ağır ağır ayrılıyor gemi. Uzak mavi bir sise doğru sürüklenirken, güvendiğim tek gerçeklik olan liman soluk pastel bir rüyaya dönüşüyor. Yolcu etmeye gelen var mı, diye boşuna bakıyorum. Uçuk lekeler. Adının harfleri. Her şey olabilir. Bazı nesnelere bile. Kaptanı olduğumu sandığım bu gemi devinen bir ağaç. Beşik, gemi, tabut. Hayat ağacım kururken görüntü kararıyor. Ellerimi sokacak bir toprak arıyorum; yumuşak, nemli, anaç. Bir ağaç arzusuyum” (Gülsoy, 2013: 28).

Postmodern romanın bir özelliği olan romanı parçalara ayırma ve bölümler halinde sunma, Gülsoy'un uyguladığı bir yöntemdir. Yazar önceki romanlarında da bu yöntemi sık sık kullanmıştır. Ancak Nisyan, klasik bölümlendirme yöntemine tam olarak uygun değildir. Nisyan'ın bölümleri oldukça kısadır ve her bölüm aslında birbirinden bağımsız gibi görünür. Parça parça okunduğunda başka bir anlam sunan paragraflar, roman bütünlüğü içerisinde okunduğunda daha başka bir anlam sunmaktadır.

Romanda, modern romanın bir özelliği olan ana kodlar sunma yoktur. Bunun yerine postmodern bir yöntem olan kişisel mesajlar sunma vardır. Roman, bireysel bir çerçevede sunulur ve aşırı yoruma açıktır. Öte yandan direkt yorumlama ve görme de mümkün değildir. Postmodern romanın bir özelliği olan saklanmışlık da Nisyan'ın bu türe ait olduğunun bir başka göstergesidir. Gülsoy, romanın hiçbir cümlesinde net bir ifade bulunmaz, daha iyi bir dünya vadetmez ve bir kahraman modeli sunmaz. Tam tersine romanın kahramanı muğlak ifadelerde bulunur. Paragraflarda anlatılanlar silik fotoğraf kareleri gibidir. Nisyan, birçok fotoğraf karesinden oluşan kişisel bir albümdür ve bütünlük oluşturmaz. Fotoğraf karelerini (yani paragrafları) ortak noktaya taşıyan tek unsur, romanın anlatıcısıdır.

Roman, birinci ağızdan anlatılır. Romanın kahramanı, ölmekte olan biridir ve anlattıkları, hafızasında kalan şeyler ve/ya o an için yaşanmakta olan durumlardır. Yazar, ölüm, delilik, bellek, algı, bilinç gibi temaları, roman boyunca kullanır. Kahramanın ölmek üzere olan birisi olduğu bile net değildir ancak ölümden satır aralarında sıkça bahsedilir ve bu da okurun roman boyunca ölümün somut bir şekilde geleceği zamanı beklemesine yol açar. Bu karanlık anlatım ve tablo, postmodern romanın dikkat çeken özelliklerinden birisidir. Ortada olumlu ya da kabul gören bir atmosfer yoktur. Kahraman zihinsel olarak hastadır ve kahramanın üzerinde bunun etkileri açık bir şekilde görülür. O, farklı zamanlara ait anılarını sık sık hatırlar ya da hatırlamaya çalışır. Bu hatıraların bazıları çok siliktir ve bu durum da postmodernizmin zamana yönelik tavrının bir göstergesidir. Postmodernizmde önemli olan şimdiki ve geçmiş ile gelecek zaman belirgin değildir. Gülsoy da roman kahramanına bunu yaşatır ve onun sadece şimdiki zaman içerisinde var olduğunu gösterir. Kahraman, yaşadığı zamana yönelik izlenimlerini aktarırken, geçmişi de geleceği de şimdiye taşır.

Postmodern edebi metinlerin belirgin özelliklerinden birisi de evrensel oluşlarıdır. Evrensellik belli bir zamanla ve mekânla sınırlı olmama halidir. Postmodernizmin, modernizmin sınırlılık durumunu ortadan kaldırdığının bir başka göstergesi de budur.

Gülsoy'un, roman kahramanına isim vermemesi² metninin evrensel bir boyutta yorumlanmasına yardımcı olur. Bununla birlikte kahramanın bulunduğu mekân da belirgin değildir. Nisyan'da yazılan, dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir insanın hikâyesidir. Romanda sınırlar yok edilmiş ve böylece okurların romana karşı birden fazla yorum geliştirebilmesinin önü açılmıştır. Başkarakter isimlidir ancak romanda Âdem ismi sıkça geçer. Âdem, Türkçede kullanılan bir isim olup romanı evrensellikten uzaklaştırıyormuş gibi görünür ancak isim olarak Âdem'in tercih edilmesi bilinçli bir seçimdir. Âdem, insan anlamına gelmektedir. Gülsoy'un da isim olarak Âdem'i tercih etmesi romanın hikâyesini evrensel boyuta taşıma çabasından ileri gelir. Bütün yaratılış hikâyelerinde ilk insanın ismi Âdem'dir. İsimli kahraman sık sık Âdem'i bekler, onunla konuşur ve ona dair olan anıları hatırlar. Âdem gerçekten var mıdır yoksa sadece romanın kahramanının bir sanrısı mıdır, bilinmez çünkü Âdem hiç konuşmaz. Sadece silik bir gölge gibi ortaya çıkar. O, belki de isimli kahramanın belleğinin kendisine bir oyunudur. Ancak romanda bunların cevabı bulunamaz ve yazarın muğlak üslubu, karakter yaratımı aşamasında da kendisini var eder.

Karakterlerin, bir romanın içinde olduğunun ve kendilerinin de bir roman kahramanı olduklarının farkında olması, postmodern romanlarda karşımıza çıkan bir unsurdur. Nisyan'ın isimli kahramanı da okura, zaman zaman bir romanın içinde olduğunu fark ettiğini söyler:

“Oda kelimelerle doluyor.

Bunları ne zaman yazdınız? Susuyorum. Kızın yüzünde merak yavaş yavaş soluyor. Ona anlamlı cevaplar vermek için açıyorum ağzımı. Bir roman kahramanıyım. Yazar. Notlar sadece [...]” (Gülsoy, 2013: 71).

Modern romanda, karakterler romanın dışına çıkmazlar. Okurlarla konuşma, onlara sorular yönelme, okuru metne dâhil etme ve bir karakter olduğunun farkında olma durumları modern romanın sınırları içerisinde değildir. Postmodern romanın içinde oyun vardır; okurlar ve karakterler de bu oyunun bir parçasıdır. Yazar, romanın içerisinde sık sık dil oyunlarına başvurarak bu oyunu daha karmaşık hale getirir. Dil, postmodern romanda durağan değil, hareketli ve canlı bir rol üstlenir.

İmge, postmodern romanlarda çok sık kullanılan bir unsurdur. Don Kişot'un savaş açtığı yel değirmenleri, postmodern romandaki imge kavramına önemli bir örnektir. İmge, aslında belirtilen şeyin altında bir başka olgunun var olduğunu gösterir. Gülsoy, Nisyan'da çeşitli imgeler kullanır: Hac yolculuğu, kahve falı, gemi, liman, yolcu, mum alevi, mürekkep şişeleri, kapısı olmayan bir oda... Bu imgeler metni daha kapalı bir hale getirerek, yukarıda da vurgulandığı gibi, okurun farklı yorumlarla metne dâhil olmasına yardımcı olur. Postmodern romanın okuru pasif değil, aktiftir ve romanın sadece okuyucusu değil aynı zamanda romana müdahil olabilen de bir öznesi konumundadır.

* Mavi Yeşil Dergisi, Eylül-Ekim 2015, Sayı: 95

KAYNAKÇA

GÜLSOY, Murat (2013). *Nisyan*, İstanbul: Can Yayınları

GÜLSOY, Murat (2004). *Büyübozumu: Yaratıcı Yazarlık*, İstanbul: Can Yayınları

² Romanda, isimli başkarakterin dışında, Âdem ve Hilal isimleri de geçmektedir.

ANDERSON, Perry (2011). *Postmodernitenin Kökenleri*, Çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları

HARVEY, David (2012). *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları

BEST, Steven ve Douglas Kellner (2011). *Postmodern Teori*, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

LUCY, Niall (2003). *Postmodern Edebiyat Kuramı – Giriş*, Çev. Aslıhan Aksoy, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

EAGLETON, Terry (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

KESMEZ, Melisa (03.01.2014). Yazarla yapılan görüşme, www.ntvmsnbc.com